

Józef Rostański
Zielnik
czarodziejski

Ormoryka

Józef Rostafiński

Zielnik czarodziejski
to jest
zbiór przesądów o roślinach

Armoryka
Sandomierz 2018

Projekt okładki: Juliusz Susak

Copyright © 2018 by Wydawnictwo „Armoryka”

ISBN 978-83-8064-559-2

Wydawnictwo ARMORYKA
ul. Krucza 16
27-600 Sandomierz
<http://www.armoryka.pl/>

Zielnik czarodziejski

to jest

zbiór przesądów o roślinach

przez
JÓZEFA ROSTAFIŃSKIEGO.

Kwestya, czy wyobrażenia ludowe o roślinach czarodziejskich, to jest wywołujących nadprzyrodzone skutki, są pierwotne, sięgające pogańskich jeszcze czasów, czy też są nabyte i przeszły do naszego ludu ze źródeł cywilizacji grecko-łacińskiej, jest wciąż sporna.

Prawie wszyscy autorowie, piszący u nas o tym przedmiocie, piszą z przekonaniem z góry powziętem, że to, co z wierzeń o roślinach żyje wśród ludu, jest prastarem pogańskim wyobrażeniem. Nie silą się ci autorowie na żadne pod tym względem dowodzenia. Tylko p. Ż. Morawski, w rozprawie pod tytułem: „Myt roślinny w Polsce i na Rusi“ (Tarnów 1884), stara się o pozory uczoności, bierze w pomoc etymologię, ale w sposób, który jest wzorem jak nie należy się nią posługiwać, i zestawia polskie nazwy roślin (nawet utworzone przy biórku przez I. Czerwiakowskiego w b. w.) z nazwami pogańskich bożków dla dowiedzenia, że wszystkie ludowe wierzenia o roślinach powstały na tle pogańskim. Jest to rzecz niekrytyczna i zupełnie poroniona; nie dowodzi wcale tego, czego dowieść zamierzała.

Jedynie R. W. Barwiński, w dziele, na swoje czasy znakomitem, pod tytułem: „Studia o literaturze ludowej ze stanowiska historycznej i naukowej krytyki“ (Poznań 1854. Tomów 2), zajmuje wśród dawniejszych pisarzy wręcz odwrotne stanowisko. W tomie drugim (str. 82—90) zestawia on kilkadziesiąt wierzeń ludowych, oraz wypisanych z Ogródów zdrowia dla pokazania, że

ta drogą mogły przesady o roślinach przechodzić z literatury do ludu. Był to jednak głos wołającego na puszczy.

Zajawszy się w r. 1883 zbieraniem materiałów do historii hodowli roślin w Polsce, wciągnąłem w zakres mych badań i rośliny hodowane lub używane przez lud w celach leczniczych. Takim sposobem wszedłem na pole bardzo żmudnych i trudnych dociekań. Po wielu latach pracy przygotowuję do druku zestawienie leków prostych (*simplicia*), używanych u nas w medycynie średnio-wiecznej. Znajdują się wśród nich i te rośliny, do których lud nasz przywiązuje przesady. Ta praca wprowadziła mnie mimowoli w zakres badań przesądów ludowych o roślinach. Przyznam się, że zabierając się do tej pracy, miałem przekonanie, że przecież potrafię dojść do wykazania pierwotnych wierzeń pogańskich naszego ludu o roślinach. Ale im dokładniej rzecz badałem, tem bardziej kureczył się zasób tych roślin, które można było uważać jako znane i używane przez nasz lud, przed wprowadzeniem chrześcijaństwa do Polski. Doszedłem wreszcie do przeświadczenia, że chrześcijaństwo i idąca w ślad za nim kultura zatarty zupełnie pierwotne wyobrażenia pogańskiego ludu. Należało wobec tego dowieść, jakim sposobem wpływy tej kultury sięgały do ludu. Gdybym pisząc o tym przedmiocie powiedział gołosłownie, że w pewnym okresie ta kultura sięgała do ludu za pośrednictwem popularnej literatury polskiej, nie bardzo danoby mi wiarę. Zanim więc ogłoszę osobną co do tego rozprawę, podaję tu materiał na poparcie tej jednej tezy, jaką tam gruntownie uzasadnię.

Co do źródeł, z których czerpałem materiał, to wybrałem tylko takie, które można uważać za popularną literaturę ludową. W pierwszym rzędzie wziąłem na uwagę „Ogrody zdrowia“, które, jak to wykazałem w osobnej rozprawie (Nasza literatura botaniczna XVI w. oraz jej autorowie lub tłumacze. Studium krytyczne. Kraków 1888), miały cztery wydania, mianowicie w latach: 1534, 1542, 1556 i 1568, będące prawie tylko przedrukami pierwszego wydania. Cytuję wydanie z r. 1542 oraz ostatnie z 1568. Następnem źródłem XVI w. jest tłumaczenie „Ksiąg o gospodarstwie“ Piotra de Crescentis, którego dwa wydania z r. 1549 i z r. 1571 są, jak tego dowiodłem (Nasza literatura etc. l. c. p. 23 et sq.), tylko przedrukami. Cytuję wydanie z r. 1549. Za tem idą: „Lekarstwa doświadczone, które zebrał uczony lekarz p. Jana Pileckiego“. Kraków 1564. Wiek XVI kończy się na „Herbarzu polskim“ Marcina z Urzędowa wydanym w r. 1595.

Najobfitszego plonu z wieku XVII. dostarczył zielnik z 1613 r. Szymona Syreńskiego. Rokiem późniejszy: „Młot na czarownice“ ledwo raz jest cytowany. Nieliczne cytaty pochodzą z „Memoriale Oeconomicum“ Teodora Zawackiego wydanego poraz pierwszy w r. 1616 a przedrukowanego w latach 1620, 1637, 1643 i 1647, jak

to wykazałem w Bibliotece pisarzy polskich, według której rzecz tę cytuję. Bardzo popularnym dziełem XVII w. był: „Skład albo skarbiec znakomitych sekretów ekonomicy ziemiańskiej“ J. K. Haura mający liczne i odrębnie opracowane wydania. Cytuję tylko jedno z r. 1693, bo ono najwięcej obfituje w przesady. Literaturę popularną tego wieku zamykają „Sekreta białogłowskie“, których autorem nie jest podany za takiego Albertus Magnus. Wyszły one poraz pierwszy w Amstelołdanie w r. 1695 i były przedrukowywane w latach: 1698, 1714 i 1741. Cytuję wydanie z r. 1698.

Wiek XVIII rozpoczyna „Compendium medicum“, które od r. 1703 miało, nieledwo przez cały wiek, długi szereg przedruków; cytuję wydanie z r. 1719. „Nowe Ateny“ ks. Chmielowskiego są użyte w wydaniu z r. 1754. Książka pod tytułem: „Wiadomość ciekawa każdemu wielce pożyteczna o skutkach i mocy zbóż wszelkich“ ect., wydana po raz pierwszy w r. 1766 była często przedrukowywana. Cytuję wydanie z r. 1769. Ostatniem z cytowanych dzieł jest rzecz ks. K. Kluka: „O roślinach“, użyta w wydaniu z r. 1798.

Wszystkie te dzieła przejrzałem od deski do deski szukając w nich przesądów o roślinach. Jeżeli się zważy, ile ich jest i że sam Syreńskiego Zielnik ma przeszło 1500 stron in folio, można nabrać wyobrażenia, ile to wymagało pracy. Zaznaczam wyraźnie, że materyał z rozmysłu nie jest wyczerpany, chodziło mi głównie o różnorodność przesądów i o wybór ich pod tym względem. Pomijałem wiele przesądów zupełnie rozmyslnie. W literaturze tego przedmiotu, z której robiłem wypisy, wobec światła dzisiejszej nauki nieledwo cały materyał składa się z samych przesądów. Trzeba pewnego taktu w ich wyborze; przypuszczam, że go właściwie używałem.

Wypisy o przesądach robiłem nie dosłowne, ale w streszczeniu, żeby bezcelowo druku wielokrotnie nie powiększać. Zwłaszcza tam, gdzie jakiś autor rozwodzi się nad magią, np. nad sposobem rwania rośliny, zadawania jej, przyrządzania z niej leku lub amuletu w osobliwy sposób, zaznaczałem to zaledwie w kilku słowach. Kto rzeczy ciekawy, może, mając dokładne cytaty, rozczytywać się w szczegółach samego źródła.

Wszystkie przesady odnoszące się do jednej rośliny razem są zestawione w części pierwszej niniejszej pracy, zatytułowanej: „Materyały“. Ponieważ różni autorowie dawali tej samej roślinie różne polskie nazwy, przeto zebrałem te różne współczesne nazwy i po za nimi podałem w nawiasie łacińskie naukowe miano, poczem dodaje, czy roślina jest krajowa, czy tylko hodowana, czy też „obca“ to znaczy, że się w kraju hodować nie dała, albo nigdy hodowaną nie była. Z pomiędzy wszystkich nazw kładłem na czele tę, która albo się do dziś dnia w używaniu zachowała

albo była najpospolitsza; jeżeli zaś wszystkie dawne nazwy wyszły z użycia, dodawałem i tę jaka dziś jest znana, zaznaczając to wyraźnie.

Co do sposobu ułożenia nazw roślin, do których odnoszą się pewne przesady, to użyłem alfabetycznego porządku, ale w szczególniejszy sposób. Nazwy ludowe są dziś, a były i dawniej, często dwuwyrządowe np. „biała ciemierzycą“ lub „fiołki żółte“. Z tych dwu przykładów widzimy, że przymiotnik nazwy kładzie się przed lub po rzeczowniku, czasem jest ich kilka np. w nazwie: „matki bożej włoski mniejsze“. Jak szeregować takie nazwy? Słowniki podają je dwa razy; raz pod pierwszą literą przymiotnika, drugi raz pod pierwszą rzeczownika. Skutek jest ten, że się nie wie czy w nazwie rzeczownik stoi na pierwszym, czy na drugim miejscu. Dla tego użyłem odmiennego sposobu szykowania nazw a mianowicie wyłącznie według rzeczowników. Przymiotniki kładę zaś tak jak były w nazwie używane. Tym sposobem wszelki osobny polski index staje się zbyteczny, tem bardziej, że wszystkie polskie synonimy są poumieszczane we właściwych miejscach alfabetycznego porządku.

Wszystkie przesady są na czele oznaczone kolejno bieżącymi liczbami dla ułatwienia cytaty. Nieraz jedna sentencya autora podana jest pod dwoma a nawet i trzema numerami, jeżeli dana roślina wywiera odrębne skutki.

Pewne rośliny są wspominane w przesadach okolicznościowo jako dodatki i te znajdują się w spisie części pierwszej także w alfabetycznym porządku; numery położone po ich nazwisku wskazują, gdzie należy szukać o nich wzmianki.

Właściwie, gdyby chodziło tylko o wykazanie, ile przesadów przez literaturę mogło się dostać do ludu, mogłem rzecz na tej jednej części zamknąć. Z wielu jednak względów uważałem za potrzebne ten surowy materiał opracować, raz co do sposobów używania środków roślinnych czarodziejskich, powtóre co do skutków ich działania. Materiał jest tak wielki i tak dobrany, że ma chyba najszersze ramy. Rozpatrzenie się w tych dwu następnych częściach ułatwi etnografom zbieranie materiałów wśród ludu. Będą wiedzieć, o co się dopytywać należy, i jak zapisywać.

W części drugiej zestawilem sposoby używania środków roślinnych czarodziejskich w stosunku do świata ludzkiego. Pominąłem tu świat fizyczny, roślinny i zwierzęcy, dla dwu powodów; raz, że o ile chodzi o świat zwierzęcy, to sposoby używania są podobne jak w świecie ludzkim, a przesady odnoszące się do zjawisk fizycznych i do roślin są nieliczne; ich przegląd wystarczający znajduje się w części trzeciej.

W części trzeciej zestawilem cały materiał części pierwszej, zestawiając skutki działania roślin czarodziejskich. Z niego dopiero

można nabrać należytego wyobrażenia o tem, jak wielkie rozmiary obejmował świat tych przesądów, jak wkraczał nie tylko w cały świat fizyczny: zjawisk przyrody, roślin, zwierząt i człowieka, ale także w sferę duchową spraw ludzkich.

Skrócenia.

Alb.	Albertus Magnus Sekreta Białogłowskie; wyd. 1698.
Chmiel.	Chmielowskiego Nowe Ateny; wyd. 1754.
Cmp.	Compendium medicum; wyd. 1719.
Cresc.	Crescentyna gospodarstwo; wyd. 1549.
Haur.	Skład albo skarbiec; wyd. 1693.
Kl.	Kłuk o roślinach tom 2-gi; wyd. 1778.
Lek.	Lekarstwa doświadczone; wyd. 1564.
Mł.	Młot na czarownice; wyd. 1614.
O. Sn.	Ogród zdrowia ed. Siennika; wyd. 1568.
O. Sp.	Ogród zdrowia ed. Spiczynskiego; wyd. 1542.
Syr.	Syreńskiego zielnik; wyd. 1613.
U.	Urzędowa zielnik; wyd. 1595.
Wiad.	Wiadomość ciekawa; wyd. 1769.
Zaw.	Zawacki Memoriale (1616); wyd. moje w Bibliotece pisarzy polskich, Kraków 1892.

CZĘŚĆ I.

Materiały zestawione w alfabetycznym porządku
polskich nazw roślin.

Agnus castus p. włoska wierzba.

agrest (*Ribes uva crispa*); krajowy.

1. „Gałązki z liściem w oknach, we drzwiach, czary, gusła, w domu nie dopuszczają“. U. p. 392.

aloes (*Aloe spec.*); obcy.

2. Przyłożony na pępek zabija glisty. Cresc. p. 175.

3. Z różnymi substancjami przygotowany i smarowany dzieciom na pępku zachowuje je od glist, im częściej smarowany tem dłuższy zapewnia skutek. Cmp. p. 256.

anyż p. hanyż.

archanielika (*Archangelica litoralis*); krajowa.

4. Czary, uroki, odpędza korzeń przy sobie na szyi noszony.
Syr. p. 99.

arcioki = karczofie.

arteticaria patrz N° 585.

asa-foetida p. czartowe łajno.

aurykle p. łyszczak.

Babimur, św. Jana pas, widłak, wroniec (*Lycopodium clavatum*);
krajowy.

5. Jest antitoxicum U. p. 292.

6. W kolebkę włożony chroni dzieci od chorób. Syr. p. 842.

babka (*Plantago major*); krajowa.

7. Sok piegi z lica spędza. O. Sn. cpt. 19. I.

8. Zjeść naczeko i na noc po 3 kawałki korzenia na terycyanę,
a po 4 na kwartanę, leczy te febry. Haur. p. 411.

9. Jest środkiem przeciw czarom. Haur. p. 455.

10. Nasienie plastrowane chroni od poronienia. Cmp. p. 538.

11. Sok leczy krwawe womity. Cmp. p. 204.

12. Korzeń z liściem leczy febry: kwartanę, jeżeli na korzeniu
zostawiono 4 liście, terycyanę jeżeli 3. Wiad. p. 141.

13. Potłuczonym z wysoka jakimkolwiek sposobem używana jest
lekarstwem. Wiad. p. 121.

— Patrz także pod N° 281.

balsamina = balsamka.

balsamka (1-sza), momordyka 1-sza, serca skrycie, dziś balsamina
(*Impatiens balsamina*); hodowana.

14. Niepłodnym paniom do płodu pomaga. Syr. p. 1522.

15. Tak spaja rany, że namoczywszy owoc w oliwie i nama-
zawszy tą oliwą ucho odcięte białemu koniowi, a przypra-
wione czarnemu te się zrosną. Syr. p. 1522.

16. Tak rany goi, że drzewa skaleczone nią namazane goją się
rychło, dlatego ogrodnicy nóż do szczepienia używany nią
smarują. Kl. p. 267.

balsamka (2-ga) p. momordyka 2-ga.

banie, kurbasy, korbasy, dziś tykwy (*Lagenaria vulgaris*); hodo-
wane.

17. Liście przykładane na piersi mleko przysusza. Syr. p. 1179.

18. Żeby dawały długie owoce brać do siania nasiona z górnej
części bań i sadzić je wierzechami w górę. Syr. p. 1181.

19. Żeby owoce były bez nasion zagrzebywać latorośle w ziemi,
a puszczać się wierchołek w dolnej jego części znów
zagrzebywać i tak do trzeciego razu. Syr. p. 1181.

20. Żeby owoce były brzuchate, brać do siewu nasiona ze środka a sadzić je wierzchami na dół. Syr. p. 1181.
21. Żeby były „rozwiązłe i szerokie“ brać je z dolnej części i sadzić je wierzchami na dół. Syr. p. 1181.
22. Banie sadzić w dzień lub 5 dni po nowym miesiącu. Zaw. n. 146.
23. Żeby banie były słodkie, moczyć ich nasiona przed wysianiem w słodkiej wodzie. Haur. p. 74.
24. Niewiasty podczas czyszczenia nie powinny ani się ich dotykać, ani między nimi chodzić, boby się banie zaraz w niewcz obróciły. Syr. p. 1181.
25. Mięsiwem plastrowane na czoło leczą zapalenie oczu. Wiad. p. 28.
— Patrz także pod N° 1070.
- banie** (w dzisiejszem znaczeniu) p. dynie.
- czysty baranek** p. włoska wierzba.
- barszcz** p. niedźwiedzia łapa.
- barwinek** (*Vinca minor*); krajowy.
26. Starty z robaczkami „przy ziemi się obracającymi“ i rozchodnikiem i użyty w potrawie wznieca miłość między małżonkami. Alb. p. 223.
27. Z siarką pomieszany i wrzucony do stawu zabija ryby. ib.
28. Bawół, któremuby został włożony w usta „rozpuknie się“. ib.
29. Paniom do płodu pomoc. Syr. p. 319. Kluk. p. 219.
30. Zburzone wino klarowne czyni. Syr. ib.
31. Przywiązany do nogi u samego łona upławy zawściąga. Syr. p. 319.
32. Tymże sposobem poronienia płodu broni. ib.
33. Obwiązawszy nim szyję i głowę tok krwi z nosa zastanawia. ib.
34. Pity powoduje zrośnięcie się kołtuna. Cmp. p. 397.
35. Odwarem myta głowa kołtunieje. ib.
— Patrz także pod N° 1119.
- bazanowiec**, wleczy ogon, tojeś wielki, tojeś (*Lysimachia vulgaris*); krajowy.
36. Przywiązany do jarzma niesformemu bydłu łagodzi je. U. p. 198, Syr. p. 1258.
37. Podesłany pod zboże chroni je od wołków. Kl. p. 276.
38. Na głowę przykładany leczy ból zębów. ib.
- bazylia**, bazylika (*Ocimum basilicum et maximum*); hodowana.
39. Z włożonej do garnka na słońcu rodzą się niedźwiadki. U. p. 45.
40. „Ma nieprzyjaźń z bursztynem, który jej nie przyciąga, ale najmniejsze jej ździebełko, precz odrzuca“. Syr. p. 480.
41. Wachanie niebezpieczne. Syr. p. 481. Przykład Włocha, któremu skutkiem wachania ulągł się srogi robak w mózgu. ib.

42. Woni ożywia duchy i od mdłości ratuje. Kl. p. 220.
43. Ułatwia poród. ib.
— Patrz także pod N° 205.
- bazylijka** p. bazylia.
- benedykt** p. kuklik.
- benedykta** p. kuklik.
- bernardynek**, turecki czubek, kardus (*Cnicus benedictus*); niekiedy hodowany.
44. Komuby przez sen jaszczurka wpadła, wywodzi ją statecznie. Syr. p. 563.
45. Olehnącym wpuszczona do ucha do słuchu bystrego przywodzi. Syr. p. 565.
46. Jest antitoxicum. Syr. p. 564.
- betonika** = bukwica.
- bez** (*Sambucus nigra*); krajowy.
47. Kora skrobana na dół sprawia przeczyszczenie. Cresc. p. 454; Syr. p. 1506.
48. Kora skrobana do góry sprawia womity. Cres. ib., Syr. ib.
49. Skrobana w obu kierunkach daje współcześnie oba skutki. Syr. p. 1506.
- bezkwiat** (*Epimedium alpinum*); obcy, niehodowany.
50. Pannom i paniom plastrowany broni piersi od rozrastania się. Syr. p. 1286.
51. Paniom płodu broni. Syr. p. 1286.
- biedrzeniec** (*Pimpinella saxifraga*); krajowy.
52. Trzymany na piersiach do sześciu godzin pokarm mamkom sprowadza. Syr. p. 76, Cmp. p. 574.
53. Jest antitoxicum. Syr. p. 68.
54. Korzeń zawieszony na gołym ciele broni od morowego powietrza,
55. a nawet zachwyconym od zarazy zawieszony i położony na lewej piersi ulecz. „Doświadczone jest lekarstwo, a nie zabobon żaden, gdyż wiele tajemnych rzeczy natura w każdej niemal rzeczy ma, których rozumem dosiąć nie możemy“.
Syr. p. 70.
56. Wódka biedrzeńcowa spędza ogorzenie rąk. Syr. p. 72.
57. Przeciw czarom rzuconym na bydło lekarstwo. Chmiel. III. p. 404.
58. Przyłożony na łono, leczy powstrzymanie moczu. Cmp. p. 345.
— Patrz także pod N° 122.
- bielun**, szalej, lulek, jusquianus, ziele Jowisza (*Hyoscyamus niger*); krajowy.
59. Naczynie srebrne do któregooby wpuszczono sok roztrząśnie się. Alb. p. 225.

60. Do skóry zajaca, w którą schowane zioło z krwią młodego zajaca, wszystkie zajace zbiegają się. Alb. 225.
61. Kto je nosi, zabezpiecza od dymienicy. Alb. p. 236.
62. Noszony czyni wesołych i uciesznych. Alb. p. 236.
63. Potrzebny chcącym się podobać białogłowom. Alb. p. 236.
64. Korzeń octem polany skacze jakby wrzał w ogniu. Alb. p. 237.
65. Dla dzików trucizna; leczą się biegnąc do wody i zjadając raki! Syr. p. 1367.
- bluszcz drzewny** (*Hedera helix*); hodowany.
66. Drewno wina ścierpicć nie może, nalewając więc w naczynie z drzewa bluszczowego wino sfałszowane wodą fałszerstwo się wykryje, bo wino wycieknie zaraz z naczynia, a zostanie tylko woda. Syr. p. 888.
67. Środek przeciw pijaństwu. Kl. p. 221.
- bluszcz ziemny** (*Glechoma hederaceum*); krajowy.
68. Sok w uszy ciepło puszczonego leczy głuchotę. Cmp. p. 55.
- blągacz** p. wiesiołek.
- borag** dziś ogórecznik (*Borago officinalis*); hodowany.
69. Boragowa wódka: serce posila, duchy serdeczne wyjaśnia,
70. sny groźne odejmuje,
71. myśl dobrą czyni. O. Sp. p. 99. Myśl rozwesela. U. p. 56, Syr. p. 1289.
72. O trzech gałązkach wyrastający leczy trzyciodniową zimnicę a o czterech gałązkach wyrastający leczy czterodniową zimnicę. Syr. p. 1289.
- Wszystkie własności omanu egipskiego są i boragowi przypisywane, patrz więc pod oman egipski N° 894—901.
- borówki** patrz pod różą N° 1141.
- boży byt** (*Ambrosia maritima*) obey, dziś niehodowany.
73. Ludzie długowiekuiste jako Bogi czyni. Syr. p. 72.
- bób** (*Vicia Faba*); hodowany.
73. Mózgowi jest niedobry, dziwne sny nań przywołując. O. Sp. cp. 35. F.
- brat z siostrą**, potrójny fijołek, wdówki, dziś bratki (*Viola tricolor*); krajowy.
75. Płodom w żywocie szkodzi. Syr. p. 1454.
- bratki** p. brat z siostrą.
- aronowa broda** p. obrazki.
- kozia broda** (*Spiraea Aruncus*); krajowa.
76. Jest antitoxicum. Kl. p. 243.
- brodawnik**, nawrot, słonecznik (*Heliotropium europaeum*); obey.
77. Niedźwiadek okrążony nim nie wychodzi z tego koła, a dotknięty nim zdycha. U. p. 187; Syr. p. 1530.
78. Mrówki mając dziurę w mrowisku nim zagrodzoną nie wychodzą i zdychają. Syr. p. 1530.

79. Noszony na szyi zabezpiecza przed niedźwiadkami, które od takiego człowieka uciekają. O. Sp. ept. 74. Gł.
80. Kto go trzyma pod poduszką zobaczy kradnącego złodzieja. Alb. p. 220.
81. Położony w kościele nie pozwala wyjść wiarołomnym niewiastom. Alb. p. 220.
82. Noszący go staje się niepłodnym. U. p. 163.
83. Gdyby go nosił złodziej lub rozpustnik, nikt o nich nie będzie źle mówił. Alb. p. 220.
- brodawnik 2-gi, podróżnik turecki (*Zazinthia verrucosa*); obcy.**
84. Za jednym razem używając liścia miasto sałaty, brodawki z ciała spędza. Syr. p. 1163.
- brzoskwinia (*Amygdalus persica*); hodowana.**
85. Gdyby owoce z drzewa przedwcześnie opadały, odkopać korzeń i rozdrzeć klinem modrzewiowym lub z lentyszka. Cresc. p. 394.
— Patrz także pod N° 771 i 833.
- brzoza (*Betula alba*); krajowa.**
86. Na urok zadany koniowi okurzyć go korą brzozową, mirą, kadzidłem i białym krowieńcem. Haur. p. 472.
87. Przeciw czarom, niech zezarowany puszcza mocz na miotłę, zrobioną z brzozowego chróstu, genisty i *sambuci cervini* (chehd) wetkniętą w ziemię. Haur. p. 453.
- buk (*Fagus silvatica*); krajowy.**
88. Popiół z owoców z szmalcem przykładany na biodra leczy puchlinę. Wiad. p. 160.
— Patrz także pod N° 1400.
- bukszan, buxpan, buxbam (*Buxus sempervirens*); hodowany.**
89. Woda, w której warzono trzaski, zastanawia wypadające włosy. Cresc. p. 475.
90. Liście leczą wielką chorobę. Cmp. p. 111.
— Patrz także pod N° 921.
- bukwica, bukwnica czerwona, betonika (*Betonica officinalis*); krajowa.**
91. Zabezpiecza przeciw wszelkim czarom. U. p. 53, Chmiel. p. 259.
92. Sadzona przy domu oddala z niego czary. Syr. p. 1250.
93. Jest ludzkich dusz ib.
94. i ciał stróżem. ib.
95. Naczezo użyta chroni od upicia. Haur. p. 345.
96. Woń posila mózg i głowę. Wiad. p. 100.
97. Płód ożywia i oczerstwia. Wiad. p. 101.
98. Ułatwia poród. Wiad. p. 102.
99. Plastrowana kości spaja. Wiad. p. 102.

313. Kopany pod Bykiem i noszony jest potężnem aphrodisiacum. Syr. ib.
314. Kopany pod Skopem i noszony wywodzi flegmę z płuc. Syr. ib.
315. Przed wyjściem z domu żuty chroni od moru przez dzień cały. Wiad. p. 93.
316. Noszony chroni od czarów. Wiad. p. 94.
317. Strachy i sny straszliwe oddala. Wiad. ib.
318. Zażywany w tabace chroni od zaraźliwych chorób. Kl. p. 230.
- dzięgiel włoski** albo arabski (*Smyrniūm Olusattum*); obey.
319. Przeciwno wszelkim niedostatom około serca. Syr. p. 101.
320. Wzrok bystry i jasny czyni. Syr. p. 101.
- dzięgielnica**, lubszcza, pożądna, sylfa (*Laserpitium siler et latifolium*); pierwsza obca, druga krajowa.
321. Gałki zrobione z korzenia zbieranego w znaku Lwa i noszone na ciele serce uweselają. Syr. p. 106.
322. Paciorki zrobione z korzenia zbieranego w znaku Strzelca lub Bliźniat czary od ludzi i bydła oddalają. Syr. p. 106.
324. Korzeń kopać w znaku Panny, przewiercić, a przez to piwo lać i pić, leczy choroby gardła i oniemienie. Syr. p. 105.
325. Korzeń kopany skoro Merkury jest w znaku Bliźniat i noszony na szyi chroni od złych planet aspektu. Syr. ib.
- dziurawiec** p. dzwonic.
- dzwoniec**, dzwonki, P. M. dzwonki, dzwonek czerwony, ziele ś. Jana, dziurawiec, wrzosowiec (*Hypericum perforatum*); krajowy.
326. Przeciw czarom i gustom. Syr. p. 828; Haur. p. 455; Chmiel. III. p. 259.
327. Przeciw czarom nasienie. Haur. p. 452.
328. Wielkim ratunkiem przeciw nagrawaniu szatańskiemu, odgania i strzeże od nich, nosząc go na sobie zawsze. Syr. p. 828.
329. Także kurząc nim po domu skutkuje jak 173. Syr. p. 828.
330. Jest antitoxicum. Syr. p. 828.
331. Liście, nasiona i kwiat z własności swej rany wszelkie spaja i goi. Syr. p. 828.
332. Podkurzany ułatwia poród. Syr. p. 828.

Estragon p. tarhun.

Figa (*Ficus Carica*); obca.

333. Figi można szczepić na jaworze. Cresc. p. 420.

334. Gdy owoc opada przed czasem z drzewa dla zaradzenia temu korę naciąć lub klin wbić w korzeń. *Cresc.* p. 421.
335. Mięso gotowane z gałązkami rozplywa się. *Cresc.* p. 423.
336. Kucharz gdy miesza potrawy warzechą z figowego drzewa rychło i smaczno nagotuje potrawy. *Haur.* p. 343.
— Patrz także pod N° 419, 919 i 1203.
- potrójny fioletek** p. bratki.
- fioletki**, fioletki brunatne (*Viola odorata*); krajowe.
337. Woda, w której je warzono, umywać nogi lub okładać niemi skronie sen sprowadza. *Cresc.* p. 278.
338. Same korony kwiatów z wodą utarte i pite leczą ślinogorz i wielką chorobę. *Wiad.* p. 81.
- fioletki żółte** dziś lak (*Cheiranthus Cheiri*); hodowane.
339. Plastrowany korzeń śledzionę ścieńcza i podagrę leczy. *Wiad.* p. 82.
340. Kwiat posila serce. *Kl.* p. 231.
- fioletka** (*Agrostemma Coronaria*); hodowana.
341. Gdyby się jej niedźwiadek dotknął wszystek jad w nim umartwia, tak że nigdy żadnemu szkodzić nie może. *Syr.* p. 576.
- fioletka płonna** abo krowia (*Silene inflata*); krajowa.
342. Sercu służy. *Syr.* p. 1301.
- Garliczki** p. miechunki.
- gawęda** p. jaskierki.
- gdula**, gdula ziemna, świniak, wieprzowy chleb (*Cyclamen europaeum*); obca; hodowana niekiedy w izbach.
343. „Gdyby niewiasta brzemienna powstała chwilę nad nim tedy wnet dzieciatko porzuci“. *O. Sp. cpt.* 175. I.; *U.* p. 113; *Syr.* p. 625.
344. Przywiązana do nogi w chwili rodzenia ułatwia poród. *U.* p. 113; *Syr.* p. 622.
345. Włożona w wino upaja. *U.* p. 113.
346. Domowi, przy którym sadzona, nie szkodzą żadne czary. *U.* p. 113; *Syr.* p. 633.
347. Jest antitoxicum. *Syr.* p. 622.
348. Jest aphrodisiacum. *Syr.* p. 623.
349. Okład płód martwy wywodzi. *Kl.* p. 232.
350. Przywiązana do żywota laksuje. *Kl.* p. 232.
- gencyana** p. goryczka.
- genista** (*Genista*); krajowa, patrz pod N° 87.
- modrzewowa gębka** (*Polyporus officinalis*); krajowa.
351. Pożyteczna od rozumu odchodzącym, szalonym
352. i głupim. *Syr.* p. 639.

głóg (*Crataegus*); krajowy, patrz pod N° 448.

ptasie gniazdo p. marchew.

ptasie gniazdo p. serdecznik.

gorczyca, gorczyca pospolita, czarna (*Sinapis nigra*); krajowa.

353. Który człowiek zgryzie dwie ziarnce gorczyce a dwie ziarnce pieprzu naczco tedy onego dnia nie trzeba mu się bać nagłej śmierci. O. Sp. cpt 210. T.

354. Czarodziejska u Alb. p. 231.

355. Głowę nacierając olejkim od siwizny zachowuje. Syr. p. 1205.

— Patrz także pod N° 1135.

gorczyca biała, ogrodna, siana, rukew (*Eruca alba*); hodowana i **gorczyca biała polna** (*Diplotaxis tenuifolia*); obca.

356. Utarta i z winem wypita ciało znieczuła. Syr. p. 1202.

357. Gorącym kompleksyom sprowadza ból głowy, zimnym uśmierza. Syr. ib.

goryczka, centurzya, gencyana, tyrlicz (*Gentiana punctata et lutea*); krajowa.

358. Tak silną ma moc spajania ran, że gdyby korzenie „było włożone w garniec, w którym mięso wre, tedy sztuki onego mięsa zrosną się“. O. Sp. cpt. 34. A.

359. Zachowuje przez długi wiek w czerstwym zdrowiu. Syr. p. 645.

360. Przy świetle kagańca, do którego dołożono obok niej krew samca dudka, widzi się ludzi do góry nogami. Alb. p. 228.

361. Przy świetle ognia, w który te rzeczy (360) włożono, zdaje się, że gwiazdy biegają tam i sam oraz wojują. Alb. ib.

362. Człowiek, któremu by pomazano tym (360) pod nosem, ucieka przejęty strachem. Alb. p. 228.

363. Sok pity leczy potłuczonych i zerwanych, t. j. którymby się coś urwało. Syr. p. 645.

364. Jest antitoxicum. Kl. p. 232.

gorycznik wielki p. wieprzyniec.

gorysz p. wieprzyniec.

goździki p. goździki.

granaty; malogranaty, pomograny (*Punica granatum*); obce.

365. Podłożyć pod korzeń sadzonek 3 kamyki a owoc nie będzie się szczepać. Cresc. p. 424.

366. Jeżeli z drzewa kwiat opada dla zapobieżenia otoczyć jego pień obręczą ołowianą lub skórą wężową. Cresc. p. 425.

367. Jeżeli owoc się szczeni włożyć kamień pod środek korzenia,

368. lub posadzić w koło drzewa morską cebulę. Cresc. ib.

369. Jeżeli robaki robią szkody na drzewie, pomazać jego korzeń wołową żółcią a zdechną. ib.

Jaskółcze ziele. 1472. Położone na głowie chorego, sprawia, że jeżeli ten ma umrzeć, będzie śpiewał wielkim głosem, jeżeli ma żyć, będzie płakać.

Przymiotowe ziele. 1494. Żelazem okrzyć, wyjąć, dotknąć bolącego zęba, za każdym razem splunąć, potem ziele zasadzić, jeżeli się przyjmie, nigdy zęby nie będą boleć.

Pszenica. 1091. Jeżeli w lecie obrodzi pszenica, to na jesieni obrodzi wino.

Szczawik. 1317. Skoro kwitnie obficie, bywa lato dżdżyste, a gdy mało i rzadko, suche.

INDEX

nazw rodzajowych łacińskich.

Liczby położone po nazwisku oznaczają strony.

Abies, 30.	anethum, 35.
achillea, 38, 78.	angelica, 20.
aconitum, 50.	anthesis, 62.
acorus, 79.	anthirrinum, 77.
aethusa, 74.	anthriscus, 73.
agrimonia, 64.	apargia, 13.
agrostemma, 22, 31.	apium, 50.
ajuga, 48.	aquilegia, 51.
alchemilla, 59.	aquillaria, 18.
alliaria, 12.	archangelica, 6, 20.
allium, 12, 15, 16, 58, 67.	aristolochia, 32.
alnus, 49.	arnica, 50.
aloe, 5.	artemisia, 11, 12, 17, 54.
althaea, 71.	arum, 48, 81.
amaranthus, 69.	asarum, 36.
ambrosia, 9.	asphodelus, 80.
amygdalus, 10, 46.	aspidium, 52.
anagallis, 47.	asplenium, 70, 76.
anchusa, 30.	aster, 27.

- athamantia, 51, 66.
 aubretia, 46.
 avena, 52.
 Balsamodendron, 46.
 bellis, 68.
 beta, 16.
 betonica, 10.
 betula, 10.
 borago, 9.
 brassica, 27, 30, 62, 64.
 bryonia, 59.
 bupleurum, 19, 53, 78.
 buxus, 10.
 Cacalia, 46.
 cachrys, 61.
 calamintha, 40.
 calendula, 48.
 calla, 74.
 campanula, 78.
 camphorosma, 79.
 cannabis, 34.
 capsella, 72.
 carlina, 19.
 carthamus, 68.
 carum, 26.
 caryophyllus, 25.
 cassia, 66.
 castanea, 31.
 celosia, 69.
 centaurea, 17, 51.
 cerassus, 76.
 ceterach, 68.
 chaerophyllum, 46.
 cheiranthus, 22.
 chelidonium, 78.
 cicorium, 56.
 cicuta, 74.
 circaea, 15.
 citrullus, 31.
 citrus, 15.
 clinopodium, 68.
 cnicus, 8.
 cochlearia, 13.
 conium, 74.
 convallaria, 39.
 convolvulus, 58.
 coriandrum, 33.
 coris, 82.
 coronilla, 77.
 corydalis, 32, 33.
 corylus, 40.
 crataegus, 23.
 crocus, 68.
 crucianella, 56.
 cucumis, 44, 49.
 cucurbita, 18.
 cuminum, 32.
 cyclamen, 22.
 cydonia, 54.
 cynanchum, 72.
 cynara, 31.
 cynoglossum, 29.
 Daucus, 43, 73.
 datura, 18.
 delphinium, 51.
 dianthus, 25.
 dictamnus, 18.
 diplotaxis, 23.
 dipsacus, 70.
 doronicum, 50.
 dracunculus, 81.
 drosera, 60.
 Ecbalium, 49.
 echium, 65.
 epilobium, 75.
 epimedium, 8.
 eruca, 23.
 ervum, 67.
 eryngium, 46.
 erythronium, 68.
 euphorbia, 24.
 euphrasia, 71.
 Fagopyrum, 72.
 fagus, 10.
 farsetia, 65.
 ferula, 41, 77.
 ficus, 21.
 filago, 73.
 foeniculum, 36.
 fragaria, 58.

- fraxinus, 28.
 fritillaria, 73.
 fumaria, 63.
Galium, 56, 65.
 genista, 22.
 gentiana, 23.
 geranium, 48.
 geum, 39.
 gladiolus, 44.
 glycyrrhiza, 39.
 glechoma, 9.
 gnaphalium, 32.
 gratiola, 19, 34.
 gymnadenia, 27, 60.
Hedera, 9.
 helianthus, 67.
 helichrysum, 32.
 heliotropium, 9.
 helleborus, 14.
 hepatica, 73.
 heracleum, 41.
 herniaria, 24.
 hieracium, 27, 37.
 hippocrepis, 77.
 hordeum, 28.
 humulus, 13.
 hydrocharis, 25.
 hyoscyamus, 8.
 hypericum, 21.
 hysopus, 26.
 Impatiens, 6.
 imperatoria, 44.
 inula, 50.
 iris, 36, 45, 68.
Juglans, 51.
 juniperus, 27.
Lactuca, 65.
 lagenaria, 6.
 lagoecia, 13.
 larix, 47.
 laserpitium, 21.
 laurus, 14, 17.
 lavandula, 39, 70.
 leontopodium, 69.
 leonurus, 66.
 lepidium, 53, 64.
 levisticum, 41.
 libanotis, 35.
 liliium, 40, 80.
 linaria, 40.
 linum, 40.
 lithospermum, 59.
 lolium, 32.
 lonicera, 58.
 lupinus, 67.
 lychnis, 56.
 lycopodium, 6, 74.
 lysimachia, 7.
 lythrum, 49.
Maiorana, 42.
 malva, 32, 71.
 mandragora, 56.
 marrubium, 69.
 matricaria, 62.
 medicago, 24.
 melanospermum, 79.
 melilotus, 47, 48.
 melissa, 43.
 melithis, 30.
 mentha, 45, 57.
 mercurialis, 70.
 mespilus, 44.
 mirtus, 46.
 momordica, 47.
 morus, 47.
 myosotis, 73.
Nasturtium, 64.
 nepeta, 45.
 nicotiana, 73.
 nigella, 15.
 nuphar, 25.
 nymphæa, 24.
Ocimum, 7.
 cenanthe, 53.
 olea, 18.
 onosma, 17.
 opoponax, 40.
 orchis, 27, 60.
 organum, 18, 39.
 ornithogalum, 71.

- ornithopus, 52.
 orobanchae, 77.
 oxalis, 70.
 Paeonia, 55.
 panicum, 58.
 papaver, 42, 43.
 paris, 26.
 parnassia, 19.
 pastinaca, 52.
 penaea, 66.
 petroselinum, 53.
 peucedanum, 49, 66, 74.
 phoenix, 52.
 physalis, 44.
 picea, 71.
 pimpinella, 8, 25.
 pinus, 67.
 piper, 39, 53.
 pirola, 24.
 pirus, 24, 26.
 pistacia, 40.
 pisum, 24.
 plantago, 6, 29, 56.
 platanthera, 18.
 plumbago, 50.
 polemonium, 68.
 polygonatum, 32, 33.
 polygonum, 30, 56, 60, 74.
 polypodium, 78.
 polyporus, 22.
 polytrichum, 76.
 portulaca, 47.
 potentilla, 54, 67.
 primula, 11, 34, 42.
 prunus, 71.
 psoralea, 34.
 pteris, 52.
 punica, 23.
 pyrethrum, 43.
 Quercus, 16, 17.
 Ranunculus, 27.
 raphanus, 64.
 reseda, 46, 62.
 rhamnus, 38, 68.
 ribes, 5.
 rosa, 61, 62.
 rosmarinus, 61.
 rubia, 65.
 rubus, 28.
 rumex, 69.
 ruta, 62, 63.
 Sagittaria, 73.
 salix, 75.
 salvia, 69, 80.
 sambucus, 8, 13.
 sanicula, 77.
 santolina, 14.
 satureia, 15.
 scabiosa, 17, 34.
 scilla, 13.
 scirpus, 51.
 scolopendrium, 29.
 scorzonera, 67.
 scrophularia, 72.
 secale, 81.
 sedum, 61.
 selinum, 66.
 sempervivum, 61.
 senecio, 79.
 seseli, 15, 35.
 silaus, 48.
 silene, 22.
 silybum, 51.
 sinapis, 23, 62.
 sisymbrium, 80.
 sium, 39.
 smyrnium, 21.
 solanum, 26, 59.
 solidago, 61.
 sonchus, 47.
 spinacia, 71.
 spiraea, 9.
 stachys, 69.
 staphyllea, 32.
 statice, 48.
 streptopus, 33.
 symphytum, 82.
 Tamarindus, 72.
 tanacetum, 76.
 taxus, 14.

teucrium, 58.	Valeriana, 38.
thapsia, 42.	veratrum, 14.
thymus, 20, 40, 42, 50.	verbascum, 19.
tilia, 41.	verbena, 37.
tithymalus, 67.	veronica, 52.
tordylium, 36.	vicia, 9, 77.
tormentilla, 79.	villarsia, 25.
trifolium, 34.	vinca, 7.
triticum, 59, 72.	vincetoxium, 72.
tussilago, 56.	viola, 22.
Ulmus, 74.	viscum, 28.
uredo, 60	vitex, 75.
urtica, 56.	vitis, 42.
ustilago, 71.	Zazintha, 10.
uvularia, 78.	

SPIS RZECZY.

	Strona
Przedmowa	1
Skrócenia	5
Część I. Materiały zestawione w alfabetycznym porządku nazw polskich	5
Dopełnienie i sprostowanie do części I.	82
Część II. O sposobach używania środków roślinnych czarodziejskich	83
A. Rozmaite przyrządzanie leków	83
I. Rozróżnianie części rośliny	83
II. Różne sposoby zbierania z tej samej rośliny	84
III. Oddziaływanie czasu zbierania	84
1. Wpływ słońca	84
2. Wpływ księżyca	85
3. Wpływ planet	85
4. Wpływ znaków zwierzyńca	85
5. Wpływ ścisłej daty	86
IV. Zachowanie guseł	87
V. Wpływ dodatków	89
VI. Spółdziałanie drugiej osoby	89
B. Rozmaite sposoby używania	90
I. Używanie bez zetknięcia się z ciałem	90
1. Cięż	90
2. Stanięcie nad rośliną	90
3. Hodowanie	90
4. Zawieszenie lub położenie	91
5. Śłanie w pościeli	91
6. Kropienie	92
7. Sypanie prochu	92

	Strona
8. Patrzenie	92
9. Woń	92
10. Wciąganie dymu	94
11. Podkurzanie	94
12. Mocz	94
13. Krew	95
II. Używanie zewnętrzne	95
a. na sucho	95
1. Zerwanie	95
2. Dotykanie	95
3. Trzymanie w ręku	95
4. Przyłożenie	96
5. Obwiązanie	98
6. Chwilowe przywiązanie	98
7. Noszenie w pierścieniu	98
8. Noszenie wieńca	98
9. Noszenie przy sobie	98
10. Noszenie w obuwiu	100
11. Noszenie na ciele	100
b. na wilgotno	102
12. Napar	102
13. Mycie	102
14. Kąpiele	103
15. Smarowanie	104
16. Wecieranie	104
17. Okłady	105
18. Nacieranie sokiem	107
c. przez przypalanie	108
III. Używanie przez wszczepianie	108
IV. Używanie wewnętrzne	108
1. Picie odwaru	108
2. Picie „wódki“	109
3. Picie soku	109
4. Picie polewek	109
5. Picie w mięsnych polewkach	110
6. Picie w occie	110
7. Picie w piwie	110
8. Picie w winie	110
9. Picie w gorzałce	111
10. Zucie	111
11. Jedzenie w miodzie lub cukrze	111
12. Jedzenie w potrawach	111
13. Używanie potraw	111
14. Używanie owoców	112
C. Częstość używania	112
I. Jednorazowo	112
1. W ogóle	112
2. W ciągu doby	113
II. Wielokrotnie	114
1. W ściśle określony sposób	114
2. W nieściśle określony sposób	114
III. Zależnie od lunacyi	115
Cześć III. O skutkach działania środków roślinnych czarodziejskich	115
A. Przesady odnoszące się do świata fizycznego	115
B. Przesady odnoszące się do świata roślinnego	118

	Strona
I. Powstawanie gatunków i odmian	118
1. W rozmaity sposób	118
2. Niemożliwe szczepienia	119
II. Względna bujność	119
1. Niedorodność	119
2. Dorodność	119
III. Odmłodzenie	120
IV. Różnorodne wpływy	121
1. Na postać	121
2. Na słuch	121
3. Na woń	121
4. Na kwitnienie	122
5. Na owocowanie	122
6. Na zewnętrzne uszkodzenia	123
V. Ochrona przed zwierzętami	124
C. Przesady odnoszące się do świata zwierzęcego	124
I. Z roślin zwierzęta	124
II. Życie i zdrowie	125
III. Rośliny szkodliwe zwierzętom	125
IV. Rośliny zabójcze zwierzętom	125
V. Lekarstwa	125
VI. Wpływy na czynności fizyologiczne	127
1. Płciowość	127
2. Inne czynności	127
VII. Wpływ na umysł zwierząt	128
VIII. Czary	129
D. Przesady odnoszące się do świata ludzkiego	130
I. Gospodarstwo domowe	130
II. Ciało	133
A. Zdrowie i choroby w ogólności	133
a. Wpływy dodatnie	133
1. Posilają	133
2. Czerstwią	135
3. Tuczą	135
4. Zachowują od chorób w ogóle	135
5. Zachowują od specjalnych chorób	136
6. Odmładzają	137
7. Przedłużają życie	137
8. Chronią od śmierci	137
9. Konających wskrzeszają	137
b. Wpływy ujemne	137
1. Sprowadzają choroby w ogólności	137
2. Sprowadzają specjalne choroby	138
3. Sprowadzają śmierć pozorną	139
4. Sprowadzają śmierć	139
B. Specjalne lekarstwa	139
1. Bolączki	139
2. Brodawki	139
3. Chrypka	139
4. Ciężkość	139
5. Czerwonka	139
6. Czkawka	140
7. Drżenie rąk	140
8. Flegma	140
9. Fluxy	140

	Strona
10. Franca	140
11. Garb	140
12. Gardło	140
13. Glisty	140
14. Głowy bóle	140
15. Gorączki	141
16. Guzy	141
17. Hemoroidy	141
18. Języczek	141
19. Kamień	142
20. Kaszel	142
21. Katar	142
22. Kości spaja	142
23. Kręcz	142
24. Krwotok	142
25. Kurcz	143
26. Lunatykom	143
27. Mdłości	143
28. Melancholia	143
29. Mocz	143
30. Mór	143
31. Macica	144
32. Noenice	144
33. Oniemienie	144
34. Odra i ospa	144
35. Padaczka	144
36. Parchy	145
37. Pleura	145
38. Podagra	145
39. Paraliż	145
40. Potłuczenia i t. p.	146
41. Poty	146
42. Prze czyszczania i womity	146
43. Przepukliny	147
44. Puchlina	147
45. Rak	147
46. Rany	147
47. Robactwo	148
48. Ruptury	148
49. Serce	148
50. Sińce	148
51. Słuch	149
52. Skóra	149
53. Smak	150
54. Suchoty	150
55. Szaleństwo	150
56. Sledziona	151
57. Ślinogorz	151
58. Upławy	151
59. Wilgotność w ustach	151
60. Włosa	152
61. Wole	152
62. Wrzody	152
63. Wszy	152
64. Wyprowadza obce ciała	152
65. Wzrok	152

	Strona
66. Zęby	153
67. Zimnica	154
68. Żółty	155
69. Żołądek	155
70. Żółtaczka	155
C. Wpływy fizyologiczne	156
a. Jady i trucizny	156
1. Przeciw jadowitym zwierzętom	156
2. Antitoxica	157
3. Przeciw alkoholowi	159
b. Płciowość	160
1. Różne działanie stosownie do płci	160
2. Na czyszczenie	160
3. Antiaphrodisiaca	160
4. Sprowadzają niepłodność	161
5. Są aphrodisiaca	161
6. Sprowadzają płodność	163
7. Powodują płec płodu	164
8. Powodują piękne oczy płodu	164
9. Płodowi szkodzą	165
10. Sprowadza poronienie	165
11. Płód zabijają	165
12. Płód martwy wywodzą	165
13. Płód wzmacniają	165
14. Chronią od poronienia	166
15. Uśmierzają bóle porodowe	166
16. Ułatwiają poród	166
17. Chronią położnice od przestרחu	166
18. Pokarm przysuszają	167
19. Pokarm sprowadzają	167
c. Inne wpływy	167
1. Apetyt i pragnienie	167
2. Głos	167
3. Powstrzymanie ruchów	167
4. Sen	168
a) odejmują sen	168
b) sprowadzają sen	168
c) sen przyjemny powodują	169
d) sny sprosne oddalają	169
e) sny straszne oddalają	169
f) sny straszne powodują	169
g) przeciw szpikowi	169
4. Woń ciała	169
5. Wzrok	170
6. Złudzenia zmysłów	170
7. Zmęczenie	171
8. Znieczulenie	171
III. Umysł	171
1. Gniew	171
2. Gnuśność	171
3. Kłopoty	171
4. Łaskawość	171
5. Łaskę jedną	172
6. Miłość ludzi jedną	172
7. Miłość kobiety jedną	172

	Strona
8. Miłość uspokaja	172
9. Moc do spraw	172
10. Obraza	172
11. Ochota	173
12. Opinia	173
13. Pamięć	173
14. Podobanie się w ogóle	173
15. Posłuszeństwo	173
16. Roztropność i rozum	173
17. Powodzenie	174
18. Przestrachy	174
19. Śmiałość, bojaźń, trwoga	174
20. Sposobność do nauki	174
21. Tęsknota	175
22. Wdzięczność	175
23. Wesołość, frasunek, smutek, żal	175
24. Wymowność	176
25. Zgoda i zwada	176
26. Zwycięstwo	176
IV. Duchy	177
V. Czary	178
VI. Wróżby	181
Spis nazw rodzajowych łacińskich	182

